
Intermenselijke vergeving

Maatstaf en richtsnoer voor samenleven in het licht van het evangelie

D.J. Steensma

Abstract

Should a Christian forgive seventy-seven or seventy-eight times (Augustin)? Did the evangelists deliberately disregard a limit to forgiving in Jesus' teaching about forgiveness? Must the sinner first repent before he receives forgiveness? Is forgiveness possible if the sinner does not accept the gift of forgiveness? Finally, is it possible to forgive debts done to another person? This article narrowly focusses on the gift of forgiveness one person offers another from the point of view of forgiveness as a theological social ethical norm. Starting with the reality of a low occurrence of forgiveness, the essay moves on to evaluate the nature, origin and limits of forgiveness, in the light of the gospel imperative to forgive, the disposition to forgive as well, and the sinner's acknowledgement of guilt. The last section of the essay presents the *proprium* of the gospel regarding the social ethical norm of forgiveness. That is, a Christian must take the initiative in forgiveness, even if the sinner lacks repentance and thus imitating the initiative God in reconciling himself to his fallen image bearer.

Tot zeventig keer zeven keer. Of: zeventigmaal acht keer, aldus Augustinus.¹ Maar moet een christen letterlijk zo ver gaan? Of lieten de evangelisten in hun weergave van deze woorden van Jezus weg wat vanzelfsprekend is, namelijk dat er een grens is aan de weldaad van vergeving? Moet de dader misschien eerst berouw tonen voordat hem vergeving kan worden geschonken? Kan ze überhaupt tot stand komen als hij deze gave niet aanvaardt? En betreft de kwijtschelding dan ook het kwaad dat anderen is aangedaan?

In dit artikel komen niet alle aspecten van deze intermenselijke norm aan de orde. De kwijtschelding die een groep, volk of land schenkt aan een ander collectief of aan individuele personen, moet buiten beschouwing blijven, hoe actueel dit thema ook is. Het artikel concentreert zich op het aanbod van ver-

1 Sermo 83.3, in: Aurelius Augustinus, *Van aangezicht tot aangezicht. Preken over teksten uit het Matteüsevangelie [Sermones de scripturis 51-94]* (red. Joost van Neer e.a.), Amsterdam 2004, 462-469.

geving van de ene individuele persoon aan de andere. Kort gezegd: vergeving als sociaal-ethische norm. Of liever: vergeving als sociaal theologisch-ethische norm, waarmee is bedoeld dat deze ethische norm – dat is: dit richtsnoer en deze maatstaf voor wat mens-zijn dient en bevordert² – vanuit theologisch perspectief wordt besproken. Wat vergeving doet bij degene die haar schenkt, komt in dit artikel niet aan de orde. Die vraag hoort – theologisch gezien – thuis bij de praktische theologie, evenals de vraag hoe moet worden omgegaan met schade die is toegebracht door iemand die niet (meer) bereikbaar is.

Na een korte schets ten aanzien van de schaarste van vergeving in onze tijd, gaat het artikel in op de aard, oorsprong en grens van vergeving, en het gebod daartoe volgens het evangelie. Voor de beantwoording van de vraag hoe een daadwerkelijke vergeving tot stand komt, moet aandacht worden gegeven aan de gezindheid daartoe, en de erkenning van schuld bij de dader. Het eigene van het evangelie ten aanzien van de sociaal-ethische norm van vergeving komt vooral naar voren in de laatste paragraaf, over de vraag of het aanbod van vergeving kan worden gedaan zonder voorafgaand berouw.

Schaarste

Op 13 mei 1981 pleegde Mehmet Ali Ağca een aanslag op paus Johannes Paulus II. Ağca werd veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. In 1983 bezocht de paus hem in de gevangenis, sprak met hem onder vier ogen, en schonk vergeving. Daarna bleef hij met zijn familie contact houden, en in het jaar 2000 deed hij een verzoek tot vrijlating. Een dergelijke vergevingsgezinde houding is vandaag eerder uitzondering dan regel.³ Kierkegaard deed in zijn tijd dezelfde waarneming: ‘Zou dat ook niet komen doordat het geloof in de macht van vergeving zo klein en zo schaars is?’⁴ Het is niet onwaarschijnlijk dat ook de huidige cultuur lijdt aan dat kleingeloof en tekort aan geloof. In elk geval passen de onmacht en onwil tot vergeven bij een cultuur waarin mensen veel waarde hechten aan autonomie: zij laten doorgaans hun houding en handelen niet bepalen door de relaties waarin zij staan, en zien deze relaties als een contract waarvan zij de voorwaarden in eigen hand willen houden.

2 Zie voor deze definiëring van ethiek en sociale ethiek: J.A. Heyns, *Teologische etiek I*, Pretoria 1982.

3 Vgl. Martha Nussbaum, *Anger and Forgiveness. Resentment, Generosity, Justice*, New York 2016.

4 Søren Kierkegaard, *Wat liefde doet. Een aantal christelijke overwegingen in de vorm van toespraken* (red. Lineke Buijs en Andries Visser), Budel 2007, 320.

Als de andere partij schuld op zich laadt, is herstel van de geschonden relatie niet verplicht, en vergeving niet nodig.⁵

Evenals vergeving is erkenning van schuld een problematische zaak. Friedrich Nietzsche had daarover een uitgesproken mening: wie zijn schuld toegeeft, maakt zichzelf te schande. Een 'echt' mens accepteert wat hij verkeerd deed, ook zijn misdaden. En hij accepteert ook het slechte handelen van anderen ten opzichte van hem:

Je vijanden, je tegenslagen, zelfs je *wandaden* niet lang ernstig kunnen nemen – dat is het kenmerk van sterke, volle naturen, waarin een overmaat aan plastische, nabootsende, genezende en ook vergetelheid schenkende kracht aanwezig is (...). Zo iemand schudt evenveel wormen met één ruk van zich af als er zich bij anderen ingraven (...).⁶

Nietzsche wijst op de Franse revolutionair Mirabeau, die geen geheugen had voor de beledigingen en laagheden die men tegen hem beging, en die alleen maar niet vergeven kon omdat hij vergat. Vergeving is een teken van onmacht en zwakte. Het zoeken naar herstel van geschonden verhoudingen buiten 'de wil tot macht' om, strijdt met het ware mens-zijn. Er kunnen geen algemeen geldende uitspraken worden gedaan over wat wel of niet geschonden is, want heel het leven is doortrokken van onrecht. Daarom komt 'vergeving' niet voor in het woordenboek van een 'echt' mens. Ook in de klassieke Oudheid was vergevingsgezindheid geen thema. Ze werd niet door Aristoteles genoemd in zijn lijstje van deugden voor de vrije burgers van een *polis*. In heel de antieke wereld speelde deze gezindheid geen rol.⁷ Daar was 'gerechtigheid' de allesbepalende norm. Die gedachte lijkt ook bepalend voor de huidige cultuur waarin de mens de werkelijkheid wil vormen naar zijn eigen hand. Heeft iemand toch nog een akelig gevoel aan een gebeuren overgehouden, dan is er nog geen man overboord. In de *Brave New World* van Aldous Huxley is ook dat voorbij. Een speciale therapie voorkomt elk ongemakkelijk gevoel van welke aard dan ook.⁸

5 Vgl. Frits de Lange, 'Room for Forgiveness? A Theological Perspective', in: Didier Pollefeyt (red.), *Incredible Forgiveness. Christian Ethics between Fanaticism and Reconciliation*, Leuven 2004, 162-164. Vgl. ook: Miroslav Volf, *Free of Charge. Giving and Forgiving in a Culture Stripped of Grace*, Grand Rapids 2005, 211-212.

6 Friedrich Nietzsche, *De genealogie van de moraal. Een strijdschrift* (red. Thomas Grafdijk en Hans Driessen), Amsterdam 2000, 31-32.

7 Andreas Kinneking, *Geografie van goed en kwaad. Filosofische essays*, Houten 2010, 121.

8 Aldous Huxley, *Brave New World. With an Introduction by John Sutherland* (Everyman's Library 359), New York 2013, 204.

Maar er klinken ook andere geluiden. Volgens Hannah Arendt is vergeving een van de noodzakelijke middelen voor de instandhouding van de samenleving. Die instandhouding staat onder druk door ‘onomkeerbaarheid’ (*Unwiderruflichkeit*):⁹ we kunnen niet ongedaan maken ‘wat we hebben gedaan, al hebben we niet geweten en konden we niet weten wat we deden’.¹⁰ Daardoor is het leven een riskante onderneming. Maar vergeving is een middel dat daarin tegemoetkomt:

... misstappen begaan wij dagelijks, en dit ligt opgesloten in het wezen van de aan handelen inherente tendentie om binnen een bestaand netwerk van betrekkingen steeds nieuwe betrekkingen tot stand te brengen; en ze moeten ons worden vergeven, onze “schulden” moeten ons worden kwijtgescholden, wil het leven gaande kunnen worden gehouden door voortdurend mensen niet aan te rekenen wat zij onwetend hebben gedaan. Slechts wanneer zij elkaar voortdurend vrijspreken van wat zij hebben gedaan, kunnen mensen vrij blijven in hun handelen, slechts wanneer zij voortdurend bereid zijn hun fouten te erkennen en zich voor te nemen het in het vervolg beter te doen, kan hun de zo grote macht om iets nieuws te beginnen worden toevertrouwd.¹¹

Arendt noemt Jezus de ontdekker van de rol van vergevingsgezindheid op het domein van de menselijke aangelegenheden. Deze gezindheid is ‘een noodzakelijk correctief (...) voor de onvermijdelijk hachelijke gevolgen van het handelen’.¹² Eerbied voor het mens-zijn van de ander is al een voldoende aansporing daartoe.¹³ Zo ondersteunen deze en andere algemeen-menselijke overwegingen een pleidooi voor de herwaardering van de norm van vergeving. In de twintigste eeuw groeide het bewustzijn dat vergeving het welzijn en de mentale gezondheid van mensen zou kunnen dienen. Ook groeide het besef dat vergeving bij conflicten tussen volken of bevolkingsgroepen een belangrijke rol kan spelen. Een voorbeeld daarvan is de *Truth and Reconciliation Commission* in Zuid-Afrika, na de afschaffing van de apartheidspolitiek.¹⁴ Er is geen toekomst zonder vergeving, zo zei Desmond Tutu. Andreas Kinneging

9 Hannah Arendt, *Vita activa oder Vom tätigen Leben*, München 1960, 231-239.

10 *Id.*, *Vita activa. De mens: bestaan en bestemming* (red. C. Houwaard), Amsterdam 2002³, 235.

11 *Ibid.*, 239.

12 *Ibid.*, 238.

13 *Ibid.*, 241.

14 Anthony Bash, *Forgiveness and Christian Ethics* (New Studies in Christian Ethics 29), Cambridge 2007, 29-34.

stelt dat tegenover het ethisch minimalisme van de huidige samenleving¹⁵ een herwaardering van vergeving nodig is. Hij ondersteunt de roep om deze norm naast en zelfs boven 'rechtvaardigheid' in ere te herstellen, en spreekt over een 'herontdekking van een zeer waardevolle oude norm'.¹⁶

Aard en oorsprong

Sociaal-ethisch gezien is vergeving een maatstaf en richtsnoer in situaties waarin iemand ten onrechte schade heeft ondervonden in zijn mens-zijn ten gevolge van een handelen van een ander.¹⁷ Mensen kunnen allerlei, relatief kleine beschadigingen negeren. Maar er zijn ook beschadigingen die het eigen mens-zijn diep raken. Voorbeelden daarvan zijn disloyaliteit, verraad en brutaliteit. Ook zaken die op zichzelf 'klein' zijn, kunnen veel pijn doen als ze juist daartoe worden gedaan of volgehouden.¹⁸ Wie vergeving schenkt, brengt echter nog geen volledige en voltooide daad van kwijtschelding tot stand. Deze kwijtschelding komt pas tot haar doel als degene die de onterechte schade heeft toegebracht, zijn schuld erkent. Vergeving is – in dit perspectief – een intermenselijk, tweezijdig gebeuren. Zij is meer dan een intentie. De desbetreffende intentie 'bereikt de volheid van vergeving pas, als van de andere zijde de schuld *beleden* is', aldus K.J. Popma.¹⁹

Mensen hebben uit zichzelf echter geen gezag schulden te vergeven. De Allerhoogste heeft de hoogste zeggenschap in hemel en op aarde. Maar Hij gaf bij de schepping zijn beeld deel aan zijn heerschappij op aarde: deze werd bijna een god gemaakt, zo zegt de dichter van Psalm 8.²⁰ Na de zondeval kreeg dit gezag een specifieke, actuele betekenis, toen intermenselijke relaties ernstig en duurzaam waren aangetast. Door deze val was de mens – om opnieuw een woord van Popma aan te halen – als een vlieg ingewikkeld in het spinnenweb van de taaie draden van de schulden die hij maakt, en die jegens hem

15 Kinneging, *Geografie*, 116; ook: id., 'Over rechtvaardigheid en vergeving', in: Edith Brugmans e.a. (red.), *Rechtvaardigheid en verzoening. Over de fundamente van de moraal in een tijd van geweld*, Budel 2000, 114-115.

16 Kinneging, *Geografie*, 126; ook: id., 'Rechtvaardigheid', 121.

17 Vgl. Lewis B. Smedes, *Forgive and Forget. Healing the Hurts We Don't Deserve*, New York 1996, 5-13.

18 Zie: Smedes, *Forgive*, 13-19.

19 K.J. Popma, *Levensbeschouwing. Opmerkingen naar aanleiding van de Heidelbergse Catechismus VII*, Amsterdam 1965, 171.

20 Zie over het gezag van de gelovige, en het gezag van Christus in wie het ware mens-zijn naar Gods bedoeling tot openbaring is gekomen: Oliver O'Donovan, *Resurrection and moral order. An outline for evangelical ethics*, Grand Rapids 1986, vooral hoofdstuk 6, 7 en 8.

gemaakt worden.²¹ God liet hem echter toch nog – uit genade – deelhebben aan zijn gezag, en schonk hem daarvan een bijzondere actualisatie, met het oog op de instandhouding en het welzijn van de samenleving. Zoals Hij de mens na de zondeval bleef aanspreken op zijn beeld-zijn, zo sprak Hij hem aan op zijn gezag in het vergeven van schulden. Zoals de rentmeester uit de gelijkenis (Mat.18,21-35) de bevoegdheid had zijn collega die hij op de trappen van het paleis van zijn heer tegenkwam, diens schuld ten opzichte van hem te vergeven, zo heeft ieder mens – gezien zijn beeld-zijn – deze bevoegdheid ontvangen.

Hoe dit gezag volmaakt gestalte kreeg, is zichtbaar in Christus. Hij is de mens zoals God bedoelde. Deze Christus, de Zoon des mensen, kwam naar de aarde en had macht om zonden te vergeven (Mar.2,10 pp.). De gelovige die met deze Mensenzoon verbonden is, mag vanuit deze geloofsverbondenheid diegene die hem schade heeft toegebracht en daarover berouw heeft, vergeving schenken. Zo is hij voor zijn naaste een representant en getuige van Christus. Zijn liefdedaad is dan ook geen eigenmachtig werk, maar een liefdegave die hij doorgeeft aan zijn berouwvolle naaste. Zo worden zonden weggenomen. Vergeving is volgens Kierkegaard zelfs ‘de meeste opmerkelijke manier’ waardoor liefde de zonde kan wegnemen:²² ‘Zoals je door het geloof het *onzichtbare gelovig* zichtbaar **maakt**, zo *gelooft* een liefdevol mens door de vergeving het zichtbare **weg**.’²³ Aan dit gezag tot vergeving is ook een macht verbonden, dat wil zeggen een vermogen daadwerkelijk inhoud te geven aan het gezag. Maar dit is allesbehalve reden tot eigenroem. Deze macht is een gave van boven (vgl. Joh.19,11).

Grens

Het gezag dat God aan de mens als zijn beeld verleende, heeft echter een grens. Die grens ligt allereerst in de eigen persoon. Niemand heeft de bevoegdheid vergeving te schenken voor de onterechte schade die zijn naaste een ander heeft toegebracht.²⁴ In die zin is de reactie van Simon Wiesenthal begrijpelijk toen hij een stervende SS-soldaat geen vergeving schonk voor het leed dat hij Joden had toegebracht. Wél had Wiesenthal de bevoegdheid vergeving te schenken voor het leed dat hijzelf had ervaren; hij had de keuze in de soldaat een mens te zien die zich verantwoordelijk wist voor zijn daden.

21 Popma, *Levensbeschouwing* VII, 196.

22 Kierkegaard, *Wat liefde doet*, 319.

23 *Ibid.*, 320.

24 Smedes, *Forgive*, 5-7.

Maar op dat moment kon hij daar niet toe komen. Wel heeft dit gebeuren hem ook lang na de Tweede Wereldoorlog beziggehouden; hij was niet uit op wraak, wel op gerechtigheid.²⁵ De eventuele vergeving van leed dat een ander is aangedaan, moet aan God worden overgelaten. Alleen Hij bepaalt of de desbetreffende schuld kan worden kwijtgescholden. Mensen hebben slechts de bevoegdheid vergeving te schenken voor het onterechte leed dat hunzelf is toegebracht. De apostel Petrus sprak over iemand die *tegen hem* zou zondigen (Mat.18,21). En Jezus gaf zijn discipelen onderwijs over de situatie waarin iemand *hun* kwaad had gedaan (Luc.17,4). De algemene aanduiding ‘de overtredingen van de mensen’ (Mat.6,14) moet worden gelezen in het licht van ‘onze schuldenaren’ (6,12) en ‘tegen mij’ (18,21).

Vergeving heeft niet alleen een grens in het adres van het leed, maar eveneens in het recht van de samenleving. Het slachtoffer heeft dienaangaande geen gezag noch macht. Hij mag noch kan op eigen gezag oordelen dat de dader boven het recht van de samenleving staat. Als diens daad het recht geschonden heeft, moet dat recht spreken, ook al heeft het slachtoffer de dader vergeving geschonken. Wie iemand heeft benadeeld, heeft daarmee niet alleen de betrokken persoon getroffen, maar ook anderen om hem heen, en de gehele samenleving.²⁶

De vraag is of de grootte van de schuld daarin een grens aangeeft. Iwan Karamazov vertelt over een landeigenaar op wiens landgoed zo’n tweeduizend zielen woonden. Deze man, een generaal, zag op een gegeven moment dat zijn lievelingshond mank liep. Wat bleek? Een jongetje – acht jaar was hij – had een steen naar het dier gegooid. De generaal zou hem toen wel even een lesje leren. Hij wierp hem in het cachot. De volgende ochtend maakte hij zich klaar voor de jacht, met zijn tafelschuimers en drijvers. Al het personeel moest op appèl verschijnen, en de moeder van het kind op de eerste rij. Hij liet hem poedelnaakt uitkleden, gaf bevel hem op te drijven, en stuurde toen zijn jachthonden op hem af waarna de jongen voor de ogen van zijn moeder werd verscheurd.²⁷ Iwan is heel stellig: nooit mag de moeder die beul vergeven!

25 Simon Wiesenthal, *The Sunflower. On the Possibilities and Limits of Forgiveness* (red. Harry James Cargas en Bonny V. Fetterman), New York 1998.

26 Vgl. Oliver O’Donovan, *The Ways of Judgment. The Bampton Lectures*, 2003, Grand Rapids 2005, 90.

27 F.M. Dostojevski, *De gebroeders Karamazov* (red. Marko Fondse), Wageningen 1973⁶, 245. In een passage die daaraan voorafgaat, vertelt Iwan over de mishandelingen die een vijfjarig meisje onderging door haar ouders (244). De passage wordt vermeld in het vijfde boek, hoofdstuk IV. Daarna volgt het verhaal van de grootinquisiteur.

Ze heeft het recht niet dat te doen! Er is niemand die zoiets kan vergeven! Iwan meent dat de kerk dat wél leert, en haast zich daarom zijn toegangskaartje aan God terug te geven. Maar, zo zegt hij toch ook, als die moeder het per se wil, zou ze hem toch ‘de mateloze smart van een moeder kunnen kwijtschelden’.²⁸

Het oordeel over het leed dat een ander is toegebracht, moet aan God worden overgelaten. Bij persoonlijk leed kan het slachtoffer vergeving schenken, wat de hoogte van de schuld ook is. Wat zou anders die grens moeten zijn? De bevoegdheid tot vergeving van dat leed is niet beperkt tot ‘alledaagse’ zonden, terwijl ernstige misdaden die onder het strafrecht vallen, daarvan zouden zijn uitgesloten. Wie onterecht leed heeft ervaren, kan zelfs een mens die zich als een monster ten opzichte van hem heeft gedragen, vergeving schenken.²⁹ Naast monsterlijke misdaden kan ook de stapeling van alledaagse zonden grote schade toebrengen aan het mens-zijn: aanhoudende pesterijen, voortdurend bewust irritant gedrag, blijvende doelgerichte negatie en minachting. Het evangelie spreekt over het aantal malen dat iemand zijn naaste moet vergeven die hem heeft benadeeld. Augustinus vat dit gebod als volgt samen: ‘Telkens als iemand heeft gezondigd, moet je hem vergeven’;³⁰ het evangelie bedoelt met ‘zevenmaal’ (Mat.18,22; Luc.17,4) een onbeperkt aantal keren.³¹ Vergeving is in dit opzicht grenzeloos.³²

Gebod

Déze kwijtschelding van persoonlijk geleden schade is een gebod van God. Jezus leerde zijn discipelen dat zij een broeder die berouw toont, moeten vergeven. En zelfs als hij zevenmaal per dag tegen hen zondigt en zevenmaal terugkomt en zegt: ‘Ik heb berouw’, moeten zij hem vergeven (Luc.17,3-4). Ook Paulus vermaant daartoe: Vergeef elkaar (Ef.4,32b; Kol.3,13). De praesens geeft aan dat dit gebod steeds geldig blijft.³³ Binnen de gemeente –

28 *Ibid.*, 247-248.

29 Vgl. Bash, *Forgiveness*, 11-13.

30 Augustinus, *Van aangezicht tot aangezicht*, 465.

31 Sermo 114.1, in: Aurelius Augustinus, *Als korrels tussen kaf. Preken over teksten uit het Marcus- en Lucasevangelie [Sermones de scripturis 94A-116+367]* (red. Joke Gehlen-Springorum e.a.), Budel 2007, 260.

32 Eduard Schweizer, *Das Evangelium nach Matthäus* (NTD 2), Göttingen 1986¹⁶, 99.

33 Joachim Gnilka, *Der Kolosserbrief* (HThK X/1), Freiburg 1980, 195; J.P. Versteeg, *Oog voor elkaar. Het gebruik van het woord ‘elkaar’ in het Nieuwe Testament met betrekking tot de onderlinge verhoudingen binnen de gemeente* (Apeldoornse studies 15), Kampen 1979, 54.

daarop wijst het woordje 'elkaar'³⁴ – mag worden verwacht dat de een de ander deze genade (*charis*) verleent. In dit verband gebruikt Paulus een vorm van het werkwoord *charizomai*, dat het genadekarakter van de vergeving onderstreept. Doordat God de zijnen vergeving heeft geschonken, kunnen ook zij elkaar vergeving schenken (Ef.4,32b; Kol.3,13b). Zijn vergeving heeft de vergeving in de gemeente mogelijk gemaakt. Maar *kathoos* – dat vaak vertaald is met 'zoals' – heeft ook een vergelijkende betekenis.³⁵ De goddelijke vergevende liefde is dan een voorbeeld voor de zijnen: doe zoals de Heer u gedaan heeft. Zij vindt – hoewel gebrekkig en fragmentarisch – een weerspiegeling in de onderlinge liefde. Ook Matteüs wijst op de noodzaak daartoe (Mat.18,21-35). Als de heer mild en genadig is, dan ook de knecht. Vergeving hoort bij het navolgen van God.³⁶

Opvallend is de nadruk die het Onze Vader legt op datgene wat kinderen van het koninkrijk gewoon zijn te doen,³⁷ namelijk het vergeven van hun schuldenaren (Mat.6,12).³⁸ En daarnaast is direct na dit gebed een verduidelijking van die zinsnede toegevoegd: als u de mensen hun overtredingen (*paraptoomata*) vergeeft, zal ook uw hemelse Vader u vergeven (Mat.6,14). Dit onderwijs dat waarschijnlijk aan de traditie is ontleend,³⁹ duidt niet op het kwijtschelden van een geldbedrag. De discipelen waren niet rijk; hoe zouden zij dan geld hebben uitgeleend? De term 'schulden' duidt op een niet-geldelijke schuld,⁴⁰ die ontstaan is door een beschadiging in het mens-zijn. Zo maakt ook het woord *paraptoomata* (Mat.6,14-15) duidelijk dat hier geen menselijke zwakheid aan de orde is, maar iets wat verwerpelijk is.⁴¹

De genadegave van vergeving brengt voor de vergevende partij echter wel een last met zich mee. De koning die zijn rentmeester vergeeft, draagt zelf de gevolgen van diens falen. Zo neemt ook een christen de schuld van zijn naaste over doordat hij vergeving schenkt. Hij zou daaronder echter bezwijken, aldus Bonhoeffer, als hij niet zelf zou worden gedragen door Hem die alle

34 Vgl. Versteeg, *Oog voor elkaar*, 46-47 en 53-54.

35 Vgl. Gnlika, *Kolossoerbrief*, 196; Versteeg, *Oog voor elkaar*, 47 en 54.

36 Vgl. Augustinus, *Sermo* 114.3, in: *Als korrels*, 262.

37 Schweizer spreekt over een 'onderbreking' van het gebed (*Matthäus*, 97-98).

38 Lucas gebruikt een enkelvoud: want ook wijzelf vergeven eenieder die ons iets schuldig is (Luc.11,4).

39 Marcus formuleert een gebod: vergeef als u tegen iemand iets mocht hebben, opdat ook uw Vader, die in de hemelen is, u uw misdaden vergeeft (11,25). Ook hier staat *paraptoomata* in plaats van *opheilèmata* (Mat.6,12a).

40 Zie R.T. France, *The Gospel of Matthew* (NICNT), Grand Rapids 2007, 250.

41 Walter Grundmann, *Das Evangelium nach Matthäus* (ThHK 1), Berlijn 1986⁶, 204.

zonden op zich nam. Zo kan een gelovige in de kracht van het lijden van Christus de zonden die op hem neerkomen, overwinnen doordat hij ze vergeeft. Het dragen van de last van een broeder is dan het dragen van zijn zonde. Dat dragen is niet anders mogelijk dan door de vergeving. Deze vergeving is een vorm van lijden van de gelovigen omwille van Christus.⁴²

Wie de naam van christen draagt maar geen vergeving wil schenken aan diegene die zijn schuld ten opzichte van hem erkent en berouw toont, handelt niet in overeenstemming met het evangelie. Matteüs versterkt de nadruk van het Onze Vader en de direct daaropvolgende uitspraak (6,14) op intermenselijke vergeving, door de vermaning: als u de mensen niet vergeeft, zal ook uw Vader uw overtredingen niet vergeven (Mat.6,15).⁴³ Deze vermaning stemt overeen met het *Anliegen* van – wat Augustinus noemt – een ‘heel angstaanjagende gelijkenis’:⁴⁴ de rentmeester die zijn naaste elk begrip en geduld weigert, en van geen vergeving wil weten, wacht een verschrikkelijk lot. Hij was dan wel vrij geworden van schuld door de uitspraak van zijn heer, maar allesbehalve vrij van ongerechtigheid (Mat.18,21-35). Terwijl de liefde tal van zonden bedekt, vergroot de onverzoenlijkheid de veelvuldigheid van zonden. Wie vergeving weigert, ‘vermeedert de zonde, hij maakt dat ze groter lijkt’, aldus Kierkegaard. ‘En bovendien, vergeving haalt het leven uit de zonde; maar vergeving weigeren is iets dat de zonde voedt’.⁴⁵

Maar er is meer. De formulering van de vijfde bede en de vermaningen bij Matteüs (6,14-15; 18,21-35) geven aan dat wat op aarde gebeurt in verband staat met de hemel. God houdt rekening met wat de zijnen wel of niet doen, en antwoordt daarop.⁴⁶ Het schenken van vergeving is in zekere zin een voorwaarde om zelf vergeving te ontvangen.⁴⁷ Niet in de zin dat de gelovige met zijn vergeving de vergeving door God zou kunnen verdienen. Hier is geen *quid pro quo*-schikking aan de orde, maar wel een onderstreping van de noodzaak van gehoorzaamheid aan het gebod van God. Het Evangelie van Matteüs onderstreept deze noodzaak. Wie zijn berouwvolle naaste zijn persoonlijke schuld ten opzichte van hem niet wil vergeven, moet zich ernstig zorgen maken. Hij heeft daarmee geen juiste gebedshouding. Bij die houding hoort namelijk de vergeving van zijn eigen schuldenaren (Mat.6,12). En als

42 Dietrich Bonhoeffer, *Nachfolge. Mit einem Nachwort von Eberhard Busch* (Lese-Zeichen), München 1981¹², 66.

43 Marcus 11, 26 is een latere toevoeging.

44 Sermo 83.1, in: Augustinus, *Van aangezicht tot aangezicht*, 462.

45 Kierkegaard, *Wat liefde doet*, 322.

46 Grundmann, *Matthäus*, 204.

47 Ook Calvijn spreekt over een *conditio* (*Institutie* III,20,45).

dat niet het geval is: zal God dan zijn gebed om vergeving horen? Hoe zal degene die onverzoenlijk is, ooit God kunnen vragen of Hij zijn zonden wil vergeven?⁴⁸ Hij laat daarmee blijken dat hijzelf uiteindelijk de goddelijke genadegave niet heeft aanvaard.⁴⁹ Jezus wilde met de gelijkenis van de koning en de rentmeester 'ons waarschuwen en zo voorkomen dat we verloren gaan', aldus Augustinus.⁵⁰ Een dergelijke waarschuwing komt ook in andere delen van Matteüs voor (25,31-46; 22,14). Het misverstand alsof gelovigen de vergeving van hun zonden bij God zouden kunnen verdienen doordat zij hun schuldenaren vergeven, wordt door de gelijkenis van de koning en de rentmeester uitgesloten.⁵¹ Dit woord is bedoeld als een aansporing tot geloofsgehoorzaamheid.⁵²

Hoewel vergeving een gebod is, gaat dit niet aan het hart en het gevoel van het slachtoffer voorbij. Vergeving is een gave die niet altijd onmiddellijk kan worden geschonken. Soms moet er enige tijd overheen gaan. Lewis B. Smedes beschrijft aan de hand van enkele voorbeelden hoe dit aanbod tot stand kan komen. Vergeving vraagt tijd, soms veel tijd. Vaak helpt enig inzicht in de situatie van degene die schade heeft toegebracht. Het proces kan ook met verarring gepaard gaan over wat er precies gebeurd is. Daarbij kan ook boosheid overblijven. Soms gaat vergeving beetje bij beetje.⁵³ Ze zal in vrijheid moeten gebeuren, niet gedwongen.⁵⁴ Maar hoe de weg ook gaat, misschien moeizaam, aarzelend en twijfelend, een christen is daartoe bereid. Hij heeft – om met de Heidelbergse Catechismus te spreken – het vaste voornemen zijn naaste van harte te vergeven (126).

Dit voornemen is niet beperkt tot vergeving voor medebroeders en -zusters binnen de christelijke gemeente. Jezus spreekt in het algemeen over 'onze schuldenaren' (Mat.6,12), 'mensen' (6,14) en 'iemand' (Mar.11,25). Maar vergeving heeft wel een bijzondere urgentie in het midden van zijn gemeente. De vermaningen van Paulus duiden daarop (Ef.4,32; Kol.3,13). En de gelijkenis van de koning en de rentmeester staat in een hoofdstuk uit het Evangelie van

48 Vgl. J.T. Nielsen, *Het evangelie naar Mattheüs I* (PNT), Nijkerk 1978³, 131. En: Calvijn, *Institutie III*,20,45.

49 Volf, *Free of Charge*, 156.

50 Sermo 83.2, in: Augustinus, *Van aangezicht tot aangezicht*, 463.

51 Schweizer, *Matthäus*, 97.

52 Calvijn zegt dat de gelovige zo zeker mag weten dat hij vergeving van God ontvangen heeft als hij zich ervan bewust is zelf bevrijd en schoongemaakt te zijn van haat en wraakzucht doordat hij zijn naaste vergeving heeft geschonken (*Institutie III*,20,45).

53 Vgl. Bash, *Forgiveness*, 166.

54 Smedes, *Forgive*, 95-121.

Matteüs waarin het leven in de gemeente van Christus centraal staat (Mat.18, 21-35). Het woord 'broeder' verwijst daarnaar. James McClendon stelt:

It is exactly this skill of forgiveness that is the divine gift enabling disciple communities to cope with the looming power of their own practice of community, otherwise so oppressive, so centripetally destructive. Without forgiveness, the social power of a closed circle may crush its members, soil itself, and sour its social world. Examples of such soured communitarianism litter the pages of every honest church history. But with forgiveness controlling everything, the closed circle is opened, the forgiven forgivers practice of community is redeemed and becomes positively redemptive.⁵⁵

Vergeving als sociaal-ethische norm is gericht op het welzijn van de naaste, in overeenstemming met het gebod tot liefde jegens de naaste. Zo dient deze norm het herstel van gebroken intermenselijke verhoudingen, en het voortbestaan van goede verhoudingen. Ze is op de toekomst gericht: het weer kunnen en willen samenleven in vrede en harmonie. Mensen die zich door eigen toedoen hadden vervreemd van de kring waartoe zij behoorden, worden dan opnieuw opgenomen. Een voorbeeld uit het evangelie is de figuur van Zachëus, die bekendstond als een zondig man (Luc.19,7). Hij had mensen benadeeld. Verhoudingen waren verbroken. Maar na ontvangen vergeving was zijn verhouding met het volk waartoe hij behoorde, hersteld. Jezus verklaarde dat hij een zoon van Abraham was (Luc.19,10).⁵⁶

Vergeving is niet alleen gericht op het welzijn van de naaste, maar eveneens op dat van de getroffene. Deze gave heeft dan een therapeutische betekenis,⁵⁷ waardoor iemand loskomt van een pijnlijk gebeuren, innerlijke vrede ervaart, en bevrijding van wrok. Vergeving maakt – zo zei Augustinus – het hart vrij van haat.⁵⁸ En dat is nodig 'want hoe sterker wij (...) haatgevoelens koesteren, des te meer bederven wij ons hart'.⁵⁹ Deze therapeutische wer-

55 James Wm. McClendon, *Ethics: Systematic Theology* 1, Nashville 1986, 229-230.

56 Vgl. De Lange, 'Room for Forgiveness', 174.

57 Zie bijv. Bash, *Forgiveness*, 36-56. Smedes begint zijn *Forgive and Forget* met een fabel over Fouke en Hilda, in Faken, in de binnenlanden van Friesland. Hilde had overspel gepleegd. Fouke had zijn vrouw wel gezegd dat hij haar had vergeven, maar in zijn hart groeide desondanks bitterheid. Doordat hij – dankzij een aanwijzing van een engel – met een nieuwe blik (*magic eyes*) naar Hilda keek, kon hij echt vergeven, en werden een voor een de kiezelsteentjes van bitterheid uit zijn hart weggenomen (XVII-XIX).

58 Sermo 114A.5, in: Augustinus, *Als korrels*, 269.

59 *Ibid.*, 262; vgl. ook bijv. Bash, *Forgiveness*, 107.

king staat echter in het evangelie niet voorop. Zoals de liefde jegens de naaste prioriteit heeft ten opzichte van de liefde jegens de eigen persoon, heeft vergeving met het oog op het welzijn van de ander prioriteit ten opzichte van het eigen welzijn.

Gezindheid

Het evangelie leert niet alleen dat vergeving geboden is, maar óók dat God de zijnen schenkt wat Hij van hen vraagt: vergevingsgezindheid. Deze gave wordt geschonken op grond van het werk van Christus, die de zijnen met God de Vader heeft verzoend en hun schuld betaald. Deze weldaad betekent voor de gelovige niet alleen een nieuwe verhouding tot God, maar ook een nieuwe verhouding tot de naaste: in Christus is de tussenmuur die scheiding maakte weggebroken (Ef.2,14). De gelovige deelt dan in een nieuwe intermenselijke verhouding, en de gezindheid die daarbij past. De verzoening die bij het kruis is begonnen zet zich door in een vergevingsgezindheid ten opzichte van de naaste, en in daden van vergeving.

Deze nieuwe verhouding wordt in het bijzonder in de kerk zichtbaar, maar verder in alle intermenselijke verhoudingen waarin de gelovige staat. Ze houdt in dat de gelovige niet anders kán doen dan zijn berouwvolle naaste vergeving schenken. Zij is een vrucht van de genade die hijzelf ontvangen heeft: wie de vergeving van God ervaart, wordt als 'vanzelf' ook een vergevend mens. Wie oprecht de Vader bidt om schuldvergeving, zal zelf het goede werk van vergeving verrichten. Elke schuldvergeving uit gehoorzaamheid aan het gebod van God komt als een goede vrucht voort uit het gebed om vergeving.⁶⁰

Deze vergevingsgezindheid, die geground is in het werk van Christus, richt zich naar zijn voorbeeld. Zoals Christus bereid is tot vergeving, zo ook wie aan Hem verbonden is. Ze is een *identity marker* voor zijn leerlingen, en een vrucht van de Heilige Geest. De Geest laat niet alleen deze vrucht groeien en rijpen, maar rust bovendien de gelovige toe die in praktijk te brengen. Deze vrucht wordt geschonken in de weg van het gebed. God schenkt haar aan degenen die Hem met een hartelijk verlangen zonder ophouden daarom bidden en daarvoor danken.⁶¹ Elke daad van vergeving vindt haar oorsprong in God (vgl. Ef.2,10).

Dit rijke geschenk van de drie-enige God is tegelijkertijd een kapitaal om mee te werken.⁶² Doordat de gelovige ermee aan het werk gaat, in de praktijk

60 Vgl. Popma, *Levensbeschouwing* VII, 171.

61 *Heidelbergse Catechismus*, 116.

62 Popma, *Levensbeschouwing* VII, 174.

toepast en herhaalt, gaat zij steeds meer bij hem horen. Zo wordt zijn gezindheid hoe langer hoe meer een karaktertrek die hem typeert. De gelovige bevindt zich daarbij voortdurend in een leerproces,⁶³ dat zich vooral afspeelt binnen zijn geloofsgemeenschap,⁶⁴ met de centrale elementen van prediking en onderwijs, het vieren van de sacramenten, de gebeden en de onderlinge verbondenheid. Daarbij let de gelovige steeds op zijn Meester, die deze houding van vergevingsgezindheid op een excellente wijze in praktijk heeft gebracht gedurende zijn gehele werkzaamheid op aarde, en in het bijzonder aan het kruis van Golgota toen Hij voor zijn vijanden bad.

De gelovige let daarnaast op medegelovigen die deze gezindheid op een aansprekende manier hebben toegepast. De ouders van Miroslav Volf bijvoorbeeld dienden geen aanklacht in tegen de soldaat die hun zoon had gedood. Ze zagen af van hun recht op vergoeding. Ze deden dat op grond van een woord van Paulus. Toch deed die vergeving zijn moeder veel pijn. Er waren bij haar tegenstrijdige gevoelens. Maar ze kon vergeving schenken omdat zij op deze uiterst moeilijke beslissing was voorbereid door haar verbondenheid met Christus. Ondertussen werden zijn ouders geplaagd door mensen die meenden te weten waarom hun zoontje van vijf was gestorven.⁶⁵ Toch bleven zij bij hun voornemen tot vergeving. Gelovigen letten op dergelijke voorbeelden, ook in hun eigen omgeving.⁶⁶ Zo leren zijzelf de gave van vergeving uit te delen.

Schulderkenning

Wie zijn naaste vergeeft, zegt daarmee dat de ander hem ten onrechte leed heeft berokkend. Hij benoemt het onrecht en spreekt daarover een oordeel uit, zoals ook Jozef deed, toen hij zijn broers zag die bij hem in Egypte kwamen. Doordat hij hen op de proef stelde, confronteerde hij hen met hun verleden. Vergeving concurreert niet met gerechtigheid, alsof het aanbod van vergeving in mindering komt op het streven naar gerechtigheid. Beide sociaal-ethische normen komen dáárin overeen dat zij proberen iets stop te zetten dat daarzonder eindeloos zou kunnen doorgaan.⁶⁷ Zoals vergeving essentieel is voor de instandhouding van de samenleving, is ook recht daarvoor essentieel. Het recht hoort bij de structuur van de samenleving. De dader

63 Alan J. Torrance, 'Forgiveness and Christian Character: Reconciliation, Exemplarism and the Shape of Moral Theology', *Studies in Christian Ethics* 30.3 (2017), 297-298.

64 *Ibid.*, 298.

65 Volf, *Free of Charge*, 213.

66 Torrance, 'Forgiveness', 312-313.

67 Vgl. Arendt, *Vita activa*, 239.

staat niet alleen in relatie tot zijn directe slachtoffer, maar ook tot de samenleving en haar rechtssysteem. Dit systeem vraagt rechtshandelingen met het oog op verbetering van de dader, en de bescherming van de samenleving en haar moraal.

Maar de reikwijdte van het recht is beperkt.⁶⁸ Het kan de berouwvolle naaste niet volledig van zijn schuld bevrijden, en een verstoorde intermenselijke verhouding niet volkomen herstellen. Een verstoorde of verbroken verhouding kan alleen maar worden hersteld door vergeving. Zij is – aldus Kinneging – ‘een noodzakelijk addendum op de rechtvaardigheid’.⁶⁹ Alleen vergeving kan dat herstel bewerkstelligen waar het recht niet toe kan komen. Daarom kan deze weldaad niet gemist worden. Maar het aanbod daartoe is nog iets anders dan ontvangen worden. Vergeving wordt pas daadwerkelijk gerealiseerd als de schuldige partij haar schuld erkent. Ze heeft een eigen ‘structuur’, die bestaat in een samenwerking van twee partijen.⁷⁰ Bij die samenwerking hoort schulderkenning, ‘anders is er geen ruimte voor de mogelijkheid van vergeving’ (K.J. Popma).⁷¹ Daarom hoort ook berouw bij het uitpakken van het geschenk van vergeving, en verder het loslaten van het beschadigende handelen, en de bereidheid de gevolgen van het leed zo veel mogelijk weg te nemen.

Wie echter doorgaat met het kwaad, aanvaardt het geschenk van vergeving niet, en houdt zijn schuld. Zou de kerk over vergeving spreken terwijl zij de zonde liet bestaan, dan zou zij een goedkope genade verkondigen.⁷² Berouw betekent daadwerkelijke omkeer. De Schrift spreekt in dat verband over *metanoia*: als ‘een broeder’ zegt ‘ik bekeer mij’ (*metano-oo*), moet je hem vergeven. Dat is de regel als hij zich daadwerkelijk bekeert (*metanoèsèi*) (Luc.17,3-4), dat wil zeggen als hij daadwerkelijk berouw heeft, en zijn leven wil beteren ten opzichte van degene die hij schade heeft toegebracht, en geleden schade zo mogelijk wil herstellen.

Zoals mensen doorgaans het schenken van vergeving moeilijk of soms onmogelijk vinden, vinden zij ook daadwerkelijke schulderkenning vaak moeilijk. Wie houdt ervan toe te geven dat hij iets verkeerd heeft gedaan? Velen hebben de neiging zichzelf met anderen te vergelijken, waarbij doorgaans het kwaad van de ander zwaarder weegt dan het eigen falen. Zij achten

68 Vgl. Miroslav Volf, *Exclusion & Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness, and Reconciliation*, Nashville 1996, 122-123.

69 Kinneging, *Geografie*, 124.

70 Popma, *Levensbeschouwing* VII, 173.180.

71 *Ibid.*, 181.

72 Vgl. Bonhoeffer, *Nachfolge*, 14.

dan ook het handelen van anderen in de desbetreffende zaak niet helemaal of helemaal niet juist.⁷³ Vaak gebeurt het – aldus K.J. Popma – dat de schuldige partij ‘eromheen blijft draaien en zeuren en door een eindeloze veelheid van woorden poogt de zaak als geheel onduidelijk en onoverzichtelijk te maken. Het winnen van tijd heeft dan een lelijke betekenis. Hoe langer men doorzeurt, des te geringer wordt de kans op een kloeke verzoening. De zaak blijft slepen en daardoor wordt “oud zeer” aangekweekt. (...) Het oud geworden conflict heeft een zekere staat van duurzaamheid bereikt (...). Er is een min of meer blijvende “verwijdering” ingetreden, die met eenvoudige middelen van erkenning en vergeving niet meer weggenomen kan worden.⁷⁴

Maar als de naaste daadwerkelijk zijn schuld erkent, bereid is om de toegebrachte schade te herstellen, en de vergeving aanvaardt, is de daad van vergeving voltooid, en de relatie hersteld. De overtreding kan wegzinken in vergeetelheid, zowel bij degene die schade heeft ondervonden als bij degene die schade heeft toegebracht. Degene die beschadigd is mag in elk geval na zijn gave van vergeving en het getoonde berouw niet alsnog verklaren dat hij de daad niet zal vergeten. Hij zou daarmee het signaal uitzenden dat hij zijn naaste toch blijft zien als boosdoener.⁷⁵ Dat is niet wat een christen past. Een christen wil niets liever dan een verbroken verhouding volledig herstellen. Helaas gebeurt dit niet altijd. Popma stelde zelfs dat de gelovige gewoonlijk niet de kans krijgt tot herstel, en daaraan gaat het christelijk leven kapot, en ook de kerk van Christus:

Men denkt er niet aan dat de onderlinge schuldvergeving ons levensbrood is in het werk dat we op de aarde te doen hebben. Die schuldvergeving wordt brutaal onmogelijk gemaakt door de harde en hoogmoedige, zichzelf mateloos overschattende mensen, die wèl veel werk willen verzetten, maar die nóóit bereid zijn om te erkennen dat ze dáárin en dáárin zich schuldig hebben gemaakt. Dat betekent de dood voor Christelijke activiteit van velerlei gading. Wil men Christelijk werk doen, prachtig, maar laat men dan wèl bedenken dat dit alleen mogelijk is bij de dagelijkse bereidheid tot erkenning van elke gemaakte schuld. Ook de kleinste. En dan niet flauwhartig „excus maken”, maar volwaardig en ten volle e r k e n n e n . Met minder kunnen we niet toe!⁷⁶

73 Volf, *Exclusion*, 119.

74 Popma, *Levensbeschouwing* VII, 172.

75 Vgl. Volf, *Free of Charge*, 175.

76 Popma, *Levensbeschouwing* VII, 181.

De gelovige is bereid zijn berouwvolle naaste te vergeven. Met betrekking tot allerlei dagelijkse strubbelingen is hij daartoe des te meer bereid als hij ziet op zichzelf, en zijn eigen tekortkomingen en gebreken. Bovendien is de grens tussen het kwaad van een ander, en het eigen falen niet altijd even duidelijk. Het eigen falen kan verweven zijn met het kwaad van de ander, vooral in het patroon van het dagelijkse leven.⁷⁷

Wel of geen berouw vooraf

Vergeving kan echter ook aan erkenning van schuld voorafgaan. Degene die beschadigd is, merkt dat de ander zijn falen niet inziet, geen spijt heeft, en niets doet om de geleden schade te herstellen. Dat roept vragen op, geeft onrust en teleurstelling. Desondanks zou hij zijn naaste vergeving kunnen schenken, ook omwille van zijn eigen gemoedsrust. Dit aanbod zal echter met wijsheid moeten gebeuren. Wie vergeving schenkt zonder dat zijn naaste zijn schuld erkent, moet weten wat hij doet: de ander kan zich maar al te gemakkelijk beledigd voelen.

Is de schuld echter evident, dan is een dergelijk initiatief zonder meer op zijn plaats. Wie onterecht leed heeft ervaren door toedoen van zijn naaste, ziet misschien dat de ander een last draagt waarvan hijzelf niet weet, maar die hem wel parten speelt of kan gaan spelen. Hij ziet ook dat de ander niet uit eigen kracht zijn spijt zal betuigen. Als hij dan direct een spijtbetuiging van die ander zou eisen, zou dat diens schulderkenning niet gemakkelijker maken. Die eis zou juist een blokkade kunnen vormen. Wie eerst spijt en berouw van zijn naaste eist, en pas daarna vergeving overweegt, kan daarvoor goede redenen hebben. Maar de gelovige ziet ook dat het evangelie anders leert. Daar gaat de indicatief van het heil aan de imperatief vooraf.⁷⁸ Zoals God de mens tegemoetkomt, zal ook de gelovige zijn naaste tegemoet willen komen. Daartoe kan hijzelf het initiatief nemen tot vergeving. Wie is in staat volledig op eigen kracht zijn falen te erkennen, en daarvan los te komen? Degene die kwaad heeft geleden, kan een helpende hand bieden. Hij kan door vergeving het gebod tot liefde jegens de naaste in praktijk brengen. Zo wordt het kwaad overwonnen door het goede (Rom.12,21). Een onvoorwaardelijke vergeving in de zin dat het aanbod van vergeving voorafgaat aan berouw, kan helpen in het proces van vergeving en herstel.

⁷⁷ Bash, *Forgiveness*, 10. 64.

⁷⁸ Torrance spreekt over een wettisch en evangelisch berouw, en over een wettische en evangelische *metanoia* ('Forgiveness', 308-311).

Maar er is meer. Een initiatief om vergeving te schenken voordat berouw is getoond, past bij het evangelie. Vanuit zijn ondoorgroondelijke liefde nam God het initiatief tot verlossing van zondaren. Hij schonk vergeving toen de zijnen nog vijanden waren (Rom.5,8) en lang voordat zij berouw toonden: zoveel liefde toonde Hij de wereld, die tegen Hem gezondigd had (Joh.3,16). Een voorbeeld uit het evangelie is de kwijtschelding die Zacheüs ontving: Jezus wilde bij deze tollenaar in huis zijn en aanvaardde hem als broeder. Pas daarna deed Zacheüs boete.⁷⁹ Hoewel dit voorbeeld niet spreekt over de kwijtschelding van een schuld die ontstaan was door het leed dat Zacheüs Jezus persoonlijk had aangedaan, is het wel een aanwijzing voor het gebruik van de sociaal-ethische norm van vergeving. En ook hier blijkt dat deze vergeving niet in die zin onvoorwaardelijk is dat er geen berouw hoeft te volgen. Een dergelijk initiatief roept juist om berouw. Ook uit dit voorbeeld blijkt dat de daad van vergeving wordt voltooid na erkenning van schuld, en bij bereidheid tot bekering. Zacheüs betaalde degenen terug die hij had benadeeld. Zo zal iedere gelovige zich spiegelen aan de goddelijke liefde voor zondaren. De wijze waarop die liefde in het concrete aanbod van vergeving gestalte zou moeten krijgen, is daaraan ondergeschikt, en ook het moment waarop dat zou moeten gebeuren.

Als echter na het initiatief tot vergeving schulderkenning achterwege blijft en er volharding is in het kwaad, is de daad van vergeving niet voltooid. Een illustratie daarvan is de gelijkenis van de koning die zelfs zijn vergeving intrekt nadat zijn rentmeester liet blijken dat hij de kwijtschelding niet had aanvaard. Die aanvaarding is nodig, in de weg van boete en berouw.

Als iemand dan ook daadwerkelijk zijn schuld erkent, en bereid is tot daden waaruit zijn bekering blijkt, is de vergeving voltooid. Er is verzoening tot stand gekomen. Wat scheiding maakte, is weggedaan. Wat gebroken was, is hersteld. In plaats van spanning is vrede gekomen. Wantrouwen heeft plaatsgemaakt voor vertrouwen, hoewel fragiel misschien, maar het begin is er. Waar gezwegen werd, wordt weer met elkaar gesproken.⁸⁰ Dan wordt er ook iets van de nieuwe schepping zichtbaar. Juist om die schepping wordt – aldus Oliver O'Donovan – gevraagd in de vijfde bede van het Onze Vader: een bede om discontinuïteit, en de inauguratie van een nieuwe gerechtigheid.⁸¹

79 Vgl. De Lange, 'Room for Forgiveness', 173.175.

80 J.A. Heyns, *Teologiese etiek*. Deel 2/1. *Sosiale etiek*, Pretoria 1986, 111.

81 Oliver O'Donovan, *Self, World, and Time. Ethics as Theology 1. An Induction*, Grand Rapids 2013, 41.

Deze schepping vraagt een handelen dat niet door verleden of feitelijkheid is bepaald. Vergeving is een dergelijk handelen, en daarmee een teken van de nieuwe schepping, die niet losstaat van het gezag en de macht die God in het begin de mens heeft toegekend. 'That we should be more than creatures of our past, more than mere continuers of it, that is the gift presupposed in our creation; it is the power which nature's creator bestowed on creation's lord.'⁸²

Slot

In dit artikel kwam naar voren dat de eigenschap van vergevingsgezindheid van nature bij de mens ernstig is aangetast. Christus heeft echter verzoening tot stand gebracht. Mensen mogen door het geloof daarin delen. Daarmee delen zij ook in de gave van een vernieuwde intermenselijke verhouding. Aan deze gave is het gebod tot vergevingsgezindheid verbonden, en een dienovereenkomstig handelen. Deze vergeving betreft echter niet het kwaad dat anderen is aangedaan, maar de schade die het subject zelf in zijn mens-zijn heeft geleden. Vergeving komt tot haar doel als er daadwerkelijk schulderkenning heeft plaatsgevonden. De gelovige is geroepen het initiatief tot vergeving te nemen, ook als er geen berouw is bij degene die schade heeft veroorzaakt. In dat initiatief mag hij het initiatief weerspiegelen dat God nam in de verzoening die Hij tot stand bracht tussen zichzelf en zijn gevallen beeld.⁸³

D.J. Steensma is docent ethiek aan de Theologische Universiteit van de Christelijke Gereformeerde Kerken te Apeldoorn, en predikant van de christelijke gereformeerde kerk te Feanwâlden. Een verkorte vorm van dit artikel is uitgesproken tijdens een integratiecollege aan de TUA op 20 december 2017.

82 Ibid., 42.

83 Vgl. Heyns, *Teologische etiek* 2/1, 111.